

BALASSI BÁLINT AZ OCEANUM MELLETT.

— *Szepsi Csombor Márton Europica Varietasá-nak¹ új kiadása alkalmából.* —

BALASSI BÁLINT akkor látta először az óceánt, mikor mint fiatal nemesúr, BÁTHORY ISTVÁN szolgálatában Danzig alatt járt. Ezt első levelében írja, melyet gyámjához, nagybátyjához, BALASSI ANDRÁSHOZ intézett, ahol mentegetőzik, hogy a szandomiri vajdáné, KOSTKA JÁNOSNÉ akart írni hugának, de ő elfelejtkezett róla és nem szólt neki, hogy hazautazik: „Merth danczabo[l]² . . . valamű lengiel baratim . 7 . Melű földigh Malbwrgig [ki]fertettek, S. az Conuerfatio miat (. az mÿnth . k . ýol [tug]gia .) ennekem Nem hogy waidané Aßonyom, de még hwgom ö Maga fem Jwttot eßembe.“ (1577. június 11.)

Már másutt megírtam, hogy BÁTHORY ISTVÁN akkorában Marienburgban ült udvarával és onnan tárgyalt a danzigiakkal. Hogy BALASSI BÁLINT Danzigból indult Marienburg felé, az bizonyítja, hogy ő is részt vett a Danzig körüli harcokban s akkor alighanem abban a győzelmes csatában is, melyet ZBOROVSKI ANDRÁS aratott alig 2400 főnyi lengyel és magyar seregével a 12.000 főnyi danzigi seregen, Langenau mellett.

¹ Idén a könyvnapra kaptuk ennek a ritka, érdekes műnek új kiadását a következő címen: EVROPICA || VARIETAS || AVAGY || SZEPSI CSOMBOR MÁRTON || LENGYEL, MAZVR, PRVZ, || DÁNIA, FRISIA, HOLLANDIA, || ZÉLANDIA, ANGLIA, GALLIA, || NÉMET ÉS CSEHORSZÁGON, || VISZONTAG || a prussiai, pomerániai, svéciai, || norvégiai, frisiai, zélandiai, || britanniai tengeren való || bujdosásában || LÁTOTT, HALLOTT, || KVLÖMB-KVLÖMBFÉLE DOLGOK- || NAK RÖVID LEIRÁSA, || mely minden olvasóknak nemcsak || gyönyörűségére, sokféle || hasznára is || szolgál || 1620 || KASSÁN Festus JÁNOS: || MOSTAN PEDIG KOLOZSVÁRT, LEPAGE ÁLTAL. 206 lap, 16-r.

² Danzig nevének ezt az alakját nem ismeri GOMBOCZ—MELICH Etym. szótára, pedig bár a levélben a szó vége nem egészen világosan olvasható, de a „dancz“ után a k betű határozottan hiányzik, holott DÉZSI és előtte mások (BALASSI B.-kiadás II. 492) így olvassák. Másutt BALASSI is Danczát ír.

Ezt a csatát egy lengyel humanista, LAZICIUS JÁNOS, részletesen leírta *Clades Dantiscanorum anno Domini M D LXXVII, XVII Aprilis* (Frankfurt, Wechel 1578) című kis művében és az ő nyomán meséli el SZEPSI CSOMBOR MÁRTON *Europica Varietas*ában, 1620-ban, azzal a különbséggel, hogy míg a lengyel író ZBOROVSKIT említi, mint a csata vezetőjét, CSOMBOR MÁRTON ZBOROVSKI minden tettét ráruházza egy BORNEMISZA JÁNOS nevű magyar huszárcapitányra, aki LAZICIUSNÁL nem is szerepel. Ebben az átalakításban annyira megy, hogy mikor a lengyel író szerint a danzigiak egyik hadnagya, RAUSAVIUS, a lengyelekkel szemben óvatosságot ajánl, ő ezeket a szavakat COLENSIA JÁNOS német hadvezér szájába adja és a magyarokat teszi a latin idézetbe: „*Lente festinandum quia ungari ad pugnam, [magis] quam ad fugam paratiores sunt.*“ LAZICIUSNÁL: *Centurio Rausavius, respondisse fertur lente festinandum esse, videri enim sibi Polonos ad certamen magis quam ad fugam esse paratiores.*³

Viszont a lengyel író is elismeri, hogy a 40 magyar huszár és a magyar hajduk remekül rohamoztak, bár a nevüket egyiknek sem ismeri. Ezek között lehetett BALASSI BÁLINT is, máskülönben mit keresett volna Danzig felé?

Érdekes, hogy LAZICIUS művének végén egy latin szatirát is közöl a danzigiakról, melyet ugyanaz a BIELSKI JOACHIM írt, aki ugyanebben az időben BALASSI BÁLINT apjáról írt halotti költeményt, közölve benne a magyar úr arcképét is. Vajjon nem BALASSI BÁLINT látta-e el adatokkal?⁴

Másodszor utolsó, híres bujdosó útja alatt járt újra a költő a Keleti-tenger partjain, 1591-ben. Akkorában mondott búcsút hazájának, barátainak, legényeinek, fűnek és fának, mezőnek, síknak és hegynek, sőt nagy szerelmének, LOSONCZY ANNÁNAK is, akinek kosara miatti bosszúságában hagyta el az országot. Igaz, hogy a lengyel kancellár is hívta a török elleni hadba és WESSELÉNYI FERENC várából, a magyar határon fekvő Dembnoból levelez vele ez ügyben. Itt szerzi legszebb verseit, amikből a Coeliáról elnevezett ciklus alakult, aki mögött magát WESSELÉNYINÉT kell keresnünk. Majd a finom előkelő magyar és lengyel hölgyek tár-

³ SZEPSI CSOMBOR MÁRTON: 37. l. A *magis* szó alighanem sajtóhibából maradt ki a magyar szövegből.

⁴ BIELSKI epicediumát felfedezte és kiadta WALDAPFEL JÓZSEF: Egyet. Phil. Közl. 1940; 197. l.

saságából a kurtizánok közé vetődik, s egy HANUSKA BUDOUSKIONKA nevű „cortegianához“ ír „latrikánus“ verset (Friss szép fejér póka), majd egy citerásleány kelti fel szenvedélyét:

Lengyel szép Zsuzsánna vervén citeráját
 És mondván utána gyönyörű nótáját: ,
 Eszem vesztve,
 Eltévesztve,
 Szerelmében sillyesztve,
 Felgerjesztve és ébresztve,
 Szívemet elrekesztve,
 Belső tűzzel emésztve!

SZEPSI CSOMBOR MÁRTON református tiszteletes néhány év-tizeddel később járja meg ugyanezt az utat és nem győz botránkozni azon, hogy a lengyel városokban és falvakban mennyi kísértésnek van kitéve a jámbor utas. Mindjárt a határon, Lipnicában Ulysseus jut eszébe, aki a szirének elől bedugta a fülét. „Nagy sok tiszttalan személy hizelkedéssel hozzánk jött, énekléssel vigasztalt, de mi ellenük az fáradtság miatt álommal dugtuk bé füleinket és ekképen szabadultunk meg tőlük.“ Versei bizonyítják, hogy Bálint uram nem dugta be a fülét, hanem együtt táncolt, énekelt a lengyel szirénekkal. Krakkóról, honnan a költő szintén irogat haza leveleket, ezt írja CSOMBOR MÁRTON: „Az fertelmes élet nem hiszem, hogy Szodomában, Gomorában nagyobb szabadságban volt volna, mint Crackóban. Mindenütt valahova eltekint ember, az sok fajtalanságot látja. Valahova megyen, ottan utánna az szemérmetlen nőszemélyek serege.“ Ezek közül kerültek ki a HANUSKA BUDOUSKIONKÁK és a citerásleányok, kikkel a költő kártyázik és táncol. VILLON óta nem szerepeltek a könnyűvérű nők az európai költészetben, BALASSI BÁLINT merész, credetiségre törekvő tehetsége fedezi fel őket újra a Kárpátok alján, s mindig tiszta, szemérmes stílusa belőlük is nemes körvonalú műzsákat tud teremteni . . .

De ime: egyszerre csak felbukkan az „Oceanum mellett“ és szép vallásos éneket ír!

Ezeket irám
 A tenger partján,
 Oceanum mellett,
 Kilencvenegyét
 Mikor jegyzettek
 Másfél ezer felett.

Végigpillant egész életén, s ezúttal elhagyva — szokása ellenére — a bűnbánatot, csupán Istenbe vetett bizalmát énekli:

Kegyelmes Isten,
Kinek kezében
Életemet adtam:
Viseld gondomat,
Vezérlj utamat
Mert csak rád maradtam.

Gyermekségemtől
Fogván egyedül
Csak tetőled vártam:
Mint atyja után
Fiú kiáltván,
Könyörögven jártam.

Isten áldását esdi, kér reménysége szerinti jókat; a malasztot úgy lesi, mint ahogy az Úr hullatja harmatát tavasszal a virágra. Azért áldja nevét mindenekfelett.

Mit keresett a költő az óceán mellett? Talán erre is megtehlhetünk. RIMAY JÁNOS írja, hogy a „pruzországi Transpergából“ kapott tőle új esztendőre két könyvet és egy levelet, ahol büszkén nyilatkozik verseiről és lenézően szól azokról, akik rágal-mazzák és amellet énekeit alacsony elméjükhez illesztve átírják.⁵

Mi ez a Transperga? Ilyen helynév nincs Poroszországban. Itt megint CSOMBOR MÁRTON igazít el minket, aki útleírásában említi, hogy Danckából, vagyis Danzigból 1617-ben *Braunsberg*-ba érkezett. Élete végén tehát az Oceanum mellett, a fiatal korából ismert tájak felé kódorgott újra a vitéz költő. De mit kereshetett Braunsbergben? Adjuk itt a szót megint CSOMBOR MÁRTON-nak, aki részletesen elmondja, mi kaphatta meg ebben a távoli városban az odavetődő magyar embert:

Pruzországnak jobban meglátásáért Anno. 1617—. Jan. 21. elindultam Danckából két barátommal. Egyiknek neve Joannes Livio, másiknak Camper Curo [nyilván az egyik liv, a másik kurlandi volt]. Mentünk először által az

⁵ RIMAY JÁNOS munkái. RADVÁNSZKY BÉLA kiad. 253. lap. Az egyik könyv, MACHIAVELLINEK egyik műve, elő is került újabban a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeumból; az igazgató, ki különben kitűnően ismert bibliográfus, HERPEI JÁNOS azonban máig is adós a mű és bejegyzéseinek könyvészeti ismertetésével.

Viszlán és az tengernek szigetében mind az vendégfogadóig, kit Schneegrubnak hinak, felindulván ott általeveztünk az tenger morotváján és értünk Braunsbergába.

A tenger morotvája, amit itt említ, a Frisches Haff, mely Danzigtól kelet felé húzódik. Ennek egyik öblében épült Braunsberg.

Erről jut eszünkbe BALASSA BÁLINTnak egyik Júlia-verse, mely így kezdődik:

Ó nagy kerek kék ég Dicsőség, fényesség, csillagok palotája: Szép zölddel béborult virágokkal újult jó illatú föld tája; *Csudákat nevelő, gályákat viselő nagy tenger morotvája!*

Aztán így ír CSOMBOR MÁRTON:

Braunsberga. Pruzországnak Pogesamia nevű részében épült, szép módjával az Passarge folyóvíz mellett, ki az O- és Új-várost, az várral együtt, egymástól elszakasztja és nagyközel annakutánna az tengerbe szakad. Sítusa ez városnak az én ítéletem szerint vagy on legszebb és legzsírosabb részén az országnak. Szép apró házakkal megrakatott. Vagyon az apácáknak egy klastroma és egy temploma benne, *az jezsuitáknak pedig szép és nevezetes kollégiuma. Ebben eleitől fogva az magyar úrfiak, főképpen az erdélyiek tanultak.* Mindenféle tudományokkal tündöklök az skóla, minden arsnak külömb, külömb szép auditoriuma. Ott létebben az páterek negyvenhaton voltanak, kik bennünket emberséggel fogadtak, az skólának minden részébe elhordoztak. Vittek az bibliotékába is, az mely szép könyvekkel rakva. Azok között vagyon egy régi írott Biblia is. Az deákokat felette nagy disciplinában tartják, kik gyakorta kétszázán, néha háromszázán is vagynak. Naponként az templomban kétszer könyörgésre kicsinytől fogva nagyig bémennek és módjuk szerint Istenüket tisztelik. Az skólán kívül hálniok nem szabad. Aki közülük maguk pénzén élnek, az pápa bursájában járnak, ki negyvenet tart, az kollégium pedig harmincötöt, néha többet, néha kevesebbet.

Az parochiale templom felette szép és nagy oltárokkal igen fényes. Azok között pedig vagyon egy Krisztus képe, kit nagy mesterséggel egy oltárköre állattak. Az vas szegek és dárda miatt lött őt sebhelyekből az vasakat (melyeket veresen megfestettek) meggörcsítvén nyujtották egy pohárba, oly módjával, hogy alig hitetheti ember el magával, hogy vér nem folya belőle.

Az belső város számlálja magát Pruzország szabad városai között: az felső pedig az varmi püspökséget (*kiben Báthory András, ki Erdély fejedelemségében hala meg, uralkodott*) ismeri urának. Nincsen egész Pruzországban oly város, ki az ő hitét és erkölcsét annyira megtartaná, mint ez, mert holott Pruzország előbbi ruházatját és szólását elhagyta, ez mindakettőt megtartotta és semmi aranyláncokban, gyűrűkben, selyemruhákban nem gyönyörködik. Az veres gerezna náluk, mint szintén az Szepesben, tiltott dolog. Nem kevélyek, az római vallásnak igen oltalmazói. Vagyon mind-

azonáltal immár az városon kívül egy lutheránus templom is. Serük jó, melyet az én egészségemnek megtartására Pruzországból legjobbnak ismerem. Farsangban az többi városbeliek bajnokokat küldenek ez városba, kik az itt való piacon az bazilika autoritásáért, ki régen nem volt, bajt víni kívánnak, erősségét és privilégiumát hogy elvehetnék. De még ezideig, csuda dolog, mindenkor az braunsbergai kiküldött személy triumfált.

Itt és ezért járt tehát BALASSI BÁLINT az Oceanum mellett. Nyilván a braunsbergi jezsuiták tudós kollégiuma vonzotta magához, BÁTHORY GÁBOR magyar kolóniája. Itt kapta kézbe MACHIAVELLI államelméleti könyvét, mely úgy megtetszett neki, hogy RIMAYNAK küldte újévi ajándékba. Ez a példány nemrég elő is került a Székely Múzeumból. Vajjon a jezsuitáktól kapta vagy azok figyelmeztették rá? És mi lehetett a másik könyv, melyet ugyanakkor küldött RIMAYNAK, talán MACHIAVELLI cáfolata?

Annyi bizonyos, hogy az Óceán mellett vallásos gondolatok foglalkoztatták és talán a páterek tartattak vele életgyónást, melynek eredménye az a szép ének, hol visszapillant gyermekségére és hangoztatja, hogy egész életén át Istenben vetett hite tartotta fenn az elsüllyedéstől.

Így jutott el a költő mint annyiszor, az utcai és korcsmai lányoktól Istenhez, a posványból az Óceán mellé.

S az Óceán többé nem engedte el. Ettől kezdve mintha a jó atyák állandó mentorai volnának. Talán még itt Braunsbergben kapta kézbe CAMPIÁN EDMUNDNAK, egy hitvalló vértanú jezsuitának a protestánsok ellen írt „*Tiz okait*“ (Rationes decem) azzal, hogy tollát immár Isten és az igaz hit védelmére használja fel. Ezen a fordításon dolgozott még esztergomi sátrában is és a félig kész fordítást utolsó lelki vigasztalója megint egy jezsuita, DOBOKAY SÁNDOR találta meg a hős hagyatékában halála után s adta ki kiegészítve a hiányzó fejezetek átültetésével.

A jezsuitákkal tartott szoros kapcsolataira jellemző, hogy a fintai DARHOLZ KRISTÓF gyűjteményébe, hol a sárosi nemesúr a két BALASSI-testvér emlékét egy halotti énekgyűjteménnyel óhajtott megörökíteni, a turóci, vagyis znióváráljai jezsuita collegium poézist tanuló növendékei szállították a legnagyobb kontingenst.* Mivel a latin költemények névtelenül jelentek meg és a turóci collegium e régi korszakáról amúgy is oly keveset tudunk, ide írom

* L. DÉZSI Balassi-kiadásában, II. 641—653.

egy 1590. szeptember 30-án kelt periratból az előljárók és tanárok neveit:

STEPHANUS CASSOVIUS, a collegium igazgatója (praepositus istius Thurocensis Collegii... ibidem superioris), BARTHOLOMAEUS WILLERUS, provincialis, nobilis JOANNES BARAN, officialis. A többi atyák nevei: JOANNES NICOLAUS aliter REINELIUS, JOANNES MOLLIENNIUS, LEONARDUS KLASSOVITIUS, LUDOVICUS ...UZOMANNUS, PETRUS FIMINIUS, PAULUS KORKENIUS, NICOLAUS MARTONIUS, MICHAEL ROLTH, STEPHANUS RUTHENUS (?), FRANCISCUS MAGISTER, DONATUS PORTARIUS, PETRUS KANISIUS, JOANNES SERORIUS, STEPHANUS ARATOR (= Szántó), VICTORINUS (procurator Viennensis), CASPARUS ERDELJ, GEORGIUS BADER, GEORGIUS SERORIUS, THOMAS de TURRE ALBA, továbbá DAVID, MARTINUS, IGNATIUS, TILMANN, LAURENTIUS, THEODORUS, BALTHASAR, URBANUS, JACOBUS, LUCAS és MARCUS atyák.⁷

Ezek és ezeknek növendékei között kell BALASSI BÁLINT jó barátait keresni, hiszen ők sorolják el verseikben a költő humanista műveltségének részleteit is.⁸ Élete utolsó éveiben bizonyára többször megfordult náluk az otthonát vesztett nagy ember s utolsó óráján is rájuk, rendjükre hagyta azt, ami legkedvesebb volt számára a földi életben, árva, anyjától elhagyott gyermekét, sőt vannak adatok arra is, hogy e célból birtokokat is hagyott a rendre. A későbbi kutatásra vár e személyi kapcsolatok közelebbi tisztázása.

ECKHARDT SÁNDOR.

⁷ Acta Jesuitica. Orsz. Ltár. Coll. Tyrnav. 23—24. (Régi sz. n° 7. R. 2.)

⁸ L. könyvben: Balassi Bálint, 122. lap.